

УДК 339.972

Пічугіна Ю.В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
економічної теорії та історії економічної думки
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Чорна А.В.

студентка
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЄС

SPECIFICS OF SHADOW ECONOMY IN EU

АНОТАЦІЯ

У статті представлено аналіз різноманітних підходів до визначення тіньової економіки. Виявлено особливості впливу інститутів тіньової економіки на економічний розвиток країн світу загалом, та ЄС зокрема. Досліджено інституційні структури протидії тенізації світового господарства та зарубіжний досвід ЄС щодо детінізації економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, інституціоналізація, ЄС, неформальний сектор, детінізація, економічна криза.

АННОТАЦИЯ

В статье представлен анализ разнообразных подходов к определению теневой экономики. Выявлены особенности влияния институтов теневой экономики на экономическое развитие стран мира вообще и ЕС в частности. Исследованы институциональные структуры противодействия тенезации мирового хозяйства и опыт ЕС по детенизации экономики.

Ключевые слова: теневая экономика, институционализация, ЕС, неформальный сектор, детенизация, экономический кризис.

ANNOTATION

The article presents an analysis of different approaches to the definition of the shadow economy. The features of the influence of the institutions of the shadow economy on the economic development of countries in general and the EU in particular were discovered. We investigated the institutional structures countering shadowing of the world economy and the EU's experience in economy de-shadowing.

Keywords: shadow economy, institutionalization, EU, informal sector, de-shadowing economic crisis.

Постановка проблеми. У сучасному світі глобальних трансформаційних перетворень усвідомлення Україною себе невід'ємною частиною Європи та складовою євроінтеграційних процесів офіційно підтверджено урядом. Завдання інтеграції України в європейський простір вимагає втілення в Україні на практиці стандартів демократичної держави та соціально орієнтованої економіки. У зв'язку з цим перед державою стоять деякі завдання, які потребують негайного вирішення. Однією з цих проблем є детінізація економіки, бо одним з наслідків ринкової трансформації української економіки є значні масштаби та різноманітні форми прояву тіньової економіки, що суттєво впливає на економічну динаміку. Тіньова економіка відвертає значну масу ресурсів з легального сектору, посилює криміналізацію суспільства, призводить до перерозподілу валового внутрішнього продукту на користь окремих груп населення та відтоку капіталу за кордон.

Останнім часом в Україні зростання тіньової економіки досягло таких масштабів, що недооблік цього процесу призводить до серйозних помилок в аналізі, прогнозі економічної ситуації, внаслідок чого стабільний розвиток суспільства та євроінтеграція стають неможливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення теоретичних проблем тіньової економіки та її практичних наслідків належить відомим зарубіжним та вітчизняним вченим, таким як Г. Беккер, Д. Блейдс, Дж. Б'юкенен, Дж. Вілсон, В. Гейця, А. Диллот, М. Картер, К. Моріс, І. Мазур, де Сото, Дж. Стіглер, Е. Фейг та іншим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій про тіньову економіку, на наш погляд, недостатньо висвітлена проблема специфіки тіньової економіки ЄС та можливості використання досвіду ЄС щодо детінізації економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз специфіки формування та розвитку тіньових економічних процесів у країнах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній економічній літературі існують різні думки з приводу визначення тіньової економіки. З одного боку, висловлюється думка, що тіньова економіка – це економічна діяльність, що суперечить законодавству, тобто це сукупність господарських нелегальних дій, які підживлюють кримінальні злочини різного ступеня тяжкості [1].

Згідно з іншою думкою, під тіньовою економікою розуміються виробництво, споживання, обмін і розподіл матеріальних благ, які невраховувані офіційною статистикою і неконтрольовані суспільством [2].

Третє бачення тіньової економіки – це всі види діяльності, спрямовані на формування або задоволення потреб, що культивують в людині різні пороки [3].

Кожен із зазначених поглядів по-своєму правильний і відображає реальні процеси, що спостерігаються в економіці. Вони характеризують тіньову економіку з різних сторін і, по суті, не суперечать один одному. На думку автора,

недоліки представлених визначень обумовлені підвищеним інтересом лише до одного з аспектів проблеми, що не дозволяє повністю охарактеризувати об'єкт вивчення і запропонувати адекватні заходи його кількісної оцінки.

Під тіньовою економікою у роботі розуміється система економічних відносин суб'єктів господарювання і фізичних осіб, що виникають у процесі виробництва товарів і послуг, не забороненому законодавством, але здійснюваному з порушенням законодавчих та інших норм, а також при виробництві товарів і послуг, заборонених законом [4].

Слід зазначити, що тіньова економіка існує в усіх країнах світу. Вона відрізняється тільки обсягами, структурою і механізмами розвитку.

Масштаби і особливості тіньової економіки в різних країнах і регіонах світу тісно пов'язані з національними господарськими моделями і ступенем зрілості ринкових відносин. Наприклад, у розвинених країнах тіньова економіка становить, за різними оцінками, 12-16% ВВП, у країнах, що розвиваються, – від 23 до 25% ВВП, у країнах з перехідною економікою – 30-50% ВВП. Отже, в найбільш розвинених країнах питома вага тіньового сектору в національній економіці значно менша, ніж в інших групах країн.

Однак розвинені країни також неоднорідні, і серед них зустрічаються країни з досить високими показниками тіньової активності. Найбільш низькі відносні показники частки тіньового сектору (на рівні 8-10% ВВП) мають Австрія, США, Швейцарія і Японія. Мотивація тіньової активності в розвинених країнах пояснюється здебільшого надмірним податковим навантаженням на підприємства і зарегульованістю господарських відносин [5].

Остання економічна криза стала однією з причин розгортання тіньових процесів у світі, зокрема в країнах ЄС. З погляду розмірів тіньового сектору країни ЄС можна розбити на 3 групи [6].

I група складається з 14 держав, у яких найменші розміри тіньової економіки. До цієї групи належать: Австрія та Люксембург – 8,2%, Нідерланди – 9,8%, Франція і Великобританія – 11%, Ірландія – 12,8%, Фінляндія і

Німеччина – 13,7%, Данія – 13,8%, Швеція – 14,7%, Словаччина та Словенія – 16%, Чехія – 16,4% та Бельгія – 17,1%. Найгірші показники у цієї групи у Бельгії.

II група охоплює країни, у яких показники тіньової економіки середні по усіх країнах ЄС та майже становлять чверть ВВП. До цієї групи належать: Іспанія – 19,2%, Португалія – 19,4%, Італія – 21,2%, Угорщина – 22,8%, Греція – 24,3%. Найгірші показники у цієї групи у Греції.

III група охоплює країни, у яких показники тіньової економіки найбільші серед усіх країн ЄС та майже становлять третину ВВП. До цієї групи належать: Польща – 25%, Мальта – 25,8%, Кіпр – 26%, Латвія – 26,5%, Естонія – 28,6%, Литва – 29%, Румунія – 29,6% і Болгарія – 32,3%. Найгірші показники серед цієї групи у Болгарії. У неї понад 60% тіньової економіки припадає на сферу туризму.

Цікава структура тіньової економіки в цілому по ЄС. Згідно з дослідженнями французького журналу «Le Monde», 66,5% тіньової економіки ЄС становить нелегальна праця людей, які найчастіше працюють у будівництві, сільському господарстві та працюють вдома. Інші 33,5% утворюють доходи, які приховувані від податкових органів, найчастіше у сфері роздрібною торгівлі, прибутки барів, оплата за послуги таксі тощо [7].

Найбільші розміри тіньової економіки у будівництві – 35%, оптовій і роздрібній торгівлі – 25%. Що цікаво, на відміну від України у країнах ЄС в таких секторах, як видобуток корисних копалин, електроенергетика та фінанси, тіньова економіка майже повністю відсутня.

Зазначимо, що критичним рівнем тіньової економіки вважається показник 40-50%, коли протиріччя між легальним і тіньовим бізнесом спостерігається майже у всіх сферах життєдіяльності суспільства і можна говорити, що не держава керує економікою, а тіньові структури.

Як показують західні дослідження, існує взаємозв'язок між розвитком легальної і тіньової економіки. Зокрема, на початку 90-х рр. у країнах, де спостерігалось відносно незначне зростання легальної економіки

Таблиця 1

Причини зростання тіньової економіки в розвинених країнах

Фактори, що сприяють зростанню тіньової економіки	Ступінь впливу	
	(а)	(в)
Зростання податкового тягаря і розміру внеску на соціальне забезпечення	35-38%	45-52%
Якість державних інститутів	10-12%	12-17%
Трансферти	5-7%	7-9%
Регулювання ринку праці	7-9%	7-9%
Державні послуги	5-7%	7-9%
Мораль платника податків	22-25%	-
Вплив усіх факторів	84-98%	78-96%
(а) середні величини, отримані в 12-и дослідженнях, (в) середні величини, отримані в 22-х дослідженнях		

(наприклад, у Польщі, Латвії), тіньова економіка швидко зростала. Там, де швидко росла офіційна економіка, спостерігався помірний ріст неофіційних форм господарювання (Іспанія, Португалія) або навіть їх скорочення (Австрія, Франція). Отже, тіньова економіка стала своєрідним стабілізатором економіки західних країн, а саме: чим менше приріст виробництва в офіційному секторі, тим вище підйом в нелегальному, і навпаки.

У країнах ЄС розвиток тіньової економіки обумовлюється:

- недостатнім рівнем розвитку товарно-грошових відносин, соціально-економічної інфраструктури та інститутів;
- надлишковою пропозицією праці;
- низьким економічним зростанням;
- нерівністю доходів;
- корупцією та неефективністю державного регулювання та ін.

Шейдер виділив такі фактори, які сприяють зростанню тіньової економіки у розвинених країнах, зокрема у країнах ЄС [8]:

Загалом у Євросоюзі ставлення до тіньової економіки двояке: з одного боку, це справа кожної окремої держави стежити за правильністю своєї економічної політики, з іншого – ЄС вважає необхідним боротися з тими проявами тіньової економіки, які негативно позначаються на економіці всього ЄС. Для цього у ЄС було створено у 1999 р. OLAF. Хоча OLAF є частиною Єврокомісії, проте воно повністю незалежне у своїй діяльності.

При створенні OLAF дотримувалися трьох принципів: ефективність та прозорість усіх операцій і повна незалежність у проведенні розслідувань від політичних та адміністративних систем. OLAF підлягає такому ж самому контролю з боку Рахункової палати, як і будь-який інший Директорат Єврокомісії. Дії OLAF також можуть бути об'єктом контролю з боку Верховного Суду.

На OLAF покладено відповідальність за боротьбу з шахрайством та зловживаннями у використанні коштів з бюджету Європейського Союзу. Управління бореться з непрямыми явищами тіньової економіки, такими як митні порушення, боротьба з корупцією, ухилення від податків та ін. OLAF має право вивчати адміністративну діяльність та фінансування будь-якої інституції чи органу ЄС.

Загалом у ЄС на відміну від США діє європейська система боротьби з легалізацією доходів злочинного походження. Вона більш ліберальна: банки не обов'язково повідомляють спеціальні органи про всі операції, суми за якими перевищують встановлену межу. Вони інформують їх лише про ті операції, які видалися їм підозрілими. Американська система значно жорсткіша. В США банки зобов'язані повідомляти фінансову розвідку про всі операції, які перевищують суму в 10 тис. дол. США.

У ЄС з метою подолання «тіньових» схем виплати заробітної плати також впроваджуються на державному рівні заходи щодо зміцнення співпраці держави та підприємств-роботодавців, утворення партнерських, взаємовигідних відносин. В особливо складних випадках, коли виникають проблеми зі сплатою податків, нестачею обігових коштів, державні податкові органи йдуть назустріч підприємствам: надається розстрочка зі сплати податків, зменшується розмір пені (штрафів), яку необхідно виплатити підприємству, крім заборгованості з податків, іноді застосовується реструктуризація заборгованості (якщо підприємство довело, що його труднощі тимчасові та поправні).

Зокрема, Франція та Німеччина обмежили можливість проведення експортно-імпорتنних операцій національними суб'єктами господарювання з компаніями в офшорних зонах та оптимізували податкову систему.

У Польщі існує заборона господарської діяльності тих фізичних осіб, які раніше вчинили серйозний податковий злочин. Польща застосовує кримінальну відповідальність до порушників авторських прав та ввела майнову відповідальність юридичних осіб за здійснення злочину.

Великобританія посилила роль державних спеціальних служб у контролі за поширенням тіньової економіки в країні та незалежність судів, віддавши їх під громадський контроль.

Висновки. Тіньова економіка як феномен не тільки економічний, а й соціальний, найменше розвинена там, де сильні інститути ринкової економіки та громадянського суспільства.

Слід зазначити, що в ЄС сформувався досить ефективний механізм інституційного протидії тіньовому сектору. Центральною ланкою є держава. Розвинене законодавство і потужні органи правопорядку звужують поле тіньової діяльності. Новітні інформаційні технології дозволяють цим країнам ефективно контролювати рух фінансових потоків і природу доходів як юридичних, так і фізичних осіб.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилюк А.В. Тіньова економіка в Україні / А.В. Базилюк, С.О. Коваленко. – К.: НДЕІ Мінекономіки України, 2005. – 206 с.
2. Шиманський Ф. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці України / Ф. Шиманський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 15.
3. Попович В. Кримінологічний аналіз способів ухилення від оподаткування як джерел тенізації суспільно-економічних відносин / В. Попович // Економіка, фінанси, право. – 2002. – № 3.
4. Пичугина Ю.В. Параллельная экономика в морехозяйственной деятельности: моногр. / Е.Л. Гетьман, Е.В. Редина, Ю.В. Пичугина. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2010. – 208 с.

5. Капица Л.М. Теневая глобализация / Л.М. Капица // Вестник МГИМО-Университета. – 2014. – № 3. – С. 69-81.
6. Schneider, F., Kearney, A., 2013. The Shadow Economy in Europe. [pdf] Available at: http://www.iberglobal.com/files/2015/Shadow_Economy_Europe.pdf.
7. Geo & Politique. Barometre Union Europeenne. L'economie souterraine: environ 19% du PIB europeen // Le Monde. – 2012. – dimanche 29 – Lundi 30 janvier. – P. 3.
8. Schneider, Friedrich, 2012 (March). The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know? IZA DP No. 6423. Bonn: Institute for the Study of Labor.